

10. Expozice na poutních místech

Místa spjatá se životem Krista, světců nebo místa, na kterých se zvláště uctívaly ostatky svatých, byla cílem věřících již od konce starověku, rozvoj poutí však nastal ve středověku. V Čechách nastal rozmach poutní praxe věřících po Tridentuském koncilu, tedy v období od konce 17. stol. do 2. pol. 18. stol., kdy byla tato praxe utlumena v souvislosti s josefinskými reformami.³¹⁷ Na poutních místech věřící zanechávali votivní předměty a různé dary jako vyjádření díků za uzdravení či vyslyšení prosby. Tyto darované předměty se mnohdy stávaly součástí výzdoby poutních míst či případně také plnily funkci exponátů v prostorách poutního areálu, který byl určen k jejich prezentaci (např. ve formě klenotnic).

V českém kontextu budou blíže zmíněna tři muzea na poutních místech. Prvním je muzeum na jednom z nejvýznamnějších mariánských poutních míst Moravy („Svatohostýnské muzeum“), druhé je muzeum na jednom z nejvýznamnějších poutních míst v Čechách („Svatohorské poutní muzeum“) a třetím zmíněným je poutní muzeum spjaté s osobností světce („Svatojánské muzeum“).³¹⁸

Počátky „Svatohostýnského muzea“ lze nalézt již v roce 1899. Tehdy uvádí dobový tisk prostou informaci o zřízení muzea na rozhledně na Svatém Hostýnu, „*takže rozhledna nabude poněkud turistické a vědecké ceny.*“³¹⁹ V roce 1913 získalo název „Museum svatohostýnské“ a iniciativou jezuitského řádu zde bylo shromážděno přes 100 exponátů spjatých s poutním místem. Patřily mezi ně kupř. archeologické nálezy, obrazy Svatého Hostýna či lidová umělecká díla.³²⁰ V roce 1932 byly v muzeu kromě archeologických nálezů umístěny: „*rozmanité obrázky a sošky Panny Marie svatohostýnské z doby starší i novější, rovněž písně a zpěvníky hostýnské, pojednání o Hostýně, literatura hostýnská, obrazy příznivců Sv. Hostýna, fotografie důležitých událostí hostýnských, vůbec vše, co má jakýkoli vztah ke Sv. Hostýnu.*“³²¹ Na počátku 50. let 20. stol. byla činnost muzea přerušena a jeho obsah byl spolu s klášterním archivem a knihovnou přemístěn do jiných institucí nebo

³¹⁷ ROYT, Jan. Barokní poutí v Čechách. In: MIHOLA, Jiří ed. *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 31.

³¹⁸ Z dalších muzeí či expozičních míst na poutních místech v České republice, které provozují církevní subjekty, lze uvést „Muzeum Pražského Jezulátka“ v kostele Panny Marie Vítězné a Pražského Jezulátka v Praze, „Muzeum Matice svatokopecké“ na Svatém Kopečku u Olomouce, „Loretánský poklad“ u kostela Narození Páně na pražských Hradčanech nebo klenotnici v poutním kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi.

³¹⁹ Čechoslovaně. *Velehrad: Ústřední orgán národní strany moravskočeské*. 1899, 11 (14), s. 2.

³²⁰ KOZLOVÁ, Olga. Před sto lety začaly vycházet Hlasy svatohostýnské. *Listy svatohostýnské*. 2005, (3), s. 6–7.

³²¹ Museum svatohostýnské znovu otevřeno. *Hlas: katolický jednodenník*. 1932, 59 (4404), s. 5.

zničen.³²² Novodobé muzeum bylo otevřeno 6. května 2007 v Jurkovičově sále v těsné blízkosti Poutního domu č. 2. Provozuje jej *Matice svatohostýnská, z. s.* V současnosti muzeum nabízí tři tematické expozice: *Hostýn ve světle archeologických pramenů*, *Hostýn ve světle historických pramenů* a *Příroda Hostýnských vrchů*.³²³ Z hlediska tématu diplomové práce lze poukázat na druhou zmiňovanou expozici, v rámci níž lze shlédnout mj. umělecké předměty s mariánskou tematikou a dobové fotografie poutního místa. Na vzniku expozic se podíleli zejm. pracovníci „Muzea Kroměřížska“, jmenovitě Mgr. Helena Chybová a PhDr. Markéta Mercová, dále PaedDr. Jiří Troneček a Břetislav Dadák.

Zřejmě první podnět ke vzniku muzea na Svaté Hoře u Příbrami se objevil v souvislosti s opravami poutního místa v roce 1922.³²⁴ Reálné přípravy na jeho otevření však započaly až v roce 1932 uveřejněním výzvy věřícím, aby přinášely předměty spjaté se Svatou Horou duchovním správcům místa – redemptoristům. Mělo se jednat o sochy, obrazy, rytiny, fotografie, předměty uměleckého řemesla, na nichž je vyobrazena Panna Maria Svatohorská. Východiskem byla skutečnost, že tyto předměty, nachází-li se jednotlivě, jsou „*maličkosti a drobnosti, ale sestaveny v jeden celek, podávají svěží obraz odvěké lidové úcty k zázračné Bohorodičce svatohorské. A to je vlastně účelem muzea.*“³²⁵ Nashromážděné předměty byly tematicky roztrženy do jednotlivých sbírek.³²⁶ V roce 1933 bylo muzeum zpřístupněno, přičemž i v následujících letech získávalo do svých sbírek nové přírůstky – např. předměty s hornickou tematikou.³²⁷ Muzeum v následujících čtyřiceti letech utrpělo řadu škod způsobených druhou světovou válkou i komunistickým režimem, které pomyslně dovršil požár poutního místa v roce 1978, kdy byly zničeny mnohé sbírkové předměty. Muzeum bylo obnoveno v bývalé dolní sakristii 8. června 2002 pod názvem „Svatohorské poutní muzeum“. Mezi exponáty patřily liturgické předměty, textilie určené pro sošku Madony, předměty lidového umění atp.³²⁸ V roce 2015 byl realizován projekt „Příbram Svatá Hora – vzorová obnova poutního areálu“, v rámci kterého byly pro muzeum revitalizovány prostory severního

³²² VEJROSTOVÁ, Alžběta. *K větší slávě Panny Marie Hostýnské: vývoj Hlasů svatohostýnských v letech 1905–1948*. Brno, 2016, s. 38–39. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce: Pavel Večeřa.

³²³ Svatohostýnské muzeum v Jurkovičově sále [online]. [cit. 2021-05-12]. Dostupné z: <https://www.hostyn.cz/muzeum.html>.

³²⁴ Svatohorské museum. *Svatá Hora: Věstník Matice Svatohorské*. 1933, **12**, s. 140.

³²⁵ Svatohorské museum. *Svatá Hora: Věstník Matice Svatohorské*. 1932, **11**, s. 20.

³²⁶ Např. textilie (paramenta, pláště pro sošku Madony, prapory), pohlednice či soubor předmětů lidového umění, který byl nejpočetnější.

³²⁷ V roce 1935 je kupř. zmíněno darování krojů hornického spolku nebo v roce 1936 obdržení „hornického stroje“. Viz: Archiv Redemptoristů Svatá Hora. *Chronika Sv. Hory – svaz. IV, 1931–1950*. S. 172 (prosinec 1935), s. 185 (květen 1936).

³²⁸ PŘIBYL, Stanislav. Svatohorské poutní muzeum. *Svatá Hora*. 2002, (4), s. 9.

křídla ambíto.³²⁹ Za využití moderních interaktivních a audiovizuálních prvků muzeum návštěvníkům představuje dějiny poutního místa i milostné sošky Panny Marie Svatohorské v širších souvislostech. Mezi prezentovanými exponáty jsou např. textilie ušité jako poděkování pro milostnou sošku (zejm. roucho od Marie Anny Habsbursko-Lotrinské, druhé dcery Marie Terezie), preciosa anebo archeologické nálezy z poutního místa (keramika aj. drobné předměty).³³⁰ Autorem expozice je *ZIP o. p. s.* v čele s Mgr. Radkem Širokým, Ph.D. a Mgr. Martinem Swatzinou, dále se na vzniku expozice podílel Mgr. Petr Kolínský. Muzeum zřizuje i provozuje Římskokatolická farnost u kostela Nanebevzetí Panny Marie Svátá Hora.

Z muzeí poutních, které se vztahují ke konkrétnímu světcí, lze uvést „Svatojánské muzeum“ v Nepomuku. Věnuje se totiž osobnosti sv. Jana Nepomuckého, jemuž je zasvěcen zdejší poutní kostel stojící na údajném místě rodného domu světce. „Církevní museum svatojánských a jiných církevních památek“ vzniklo v roce 1930 z iniciativy místního děkana P. Jana Strnada. Původně se jednalo o jednorázovou výstavu u příležitosti výročí 200 let od kanonizace sv. Jana Nepomuckého v roce 1929, pro značný úspěch však bylo rozhodnuto o zřízení stálé expozice. Ta sestávala především z předmětů darovaných či odkoupených, jež se tematicky vztahovaly ke kultu a osobnosti sv. Jana Nepomuckého. Kromě účelu shromáždění tematických exponátů, usilovalo muzeum „*také prohloubiti studium otázky svatojánské*.“³³¹ Expozice byla nepřístupná od roku 1950, v roce 1961 byla nahrazena expozicí „Vlastivědného muzea Nepomucka“, přičemž původní exponáty byly rozmístěny v jiných muzejních institucích.³³² V budově arciděkanství v Nepomuku bylo dne 21. března 2015 muzeum obnoveno pod názvem „Svatojánské muzeum“. Vznik expozice, iniciovaný P. Vítězslavem Holým a P. Františkem Cibuzarem, navázal na celkovou rekonstrukci objektu arciděkanství v rámci projektu (podpořeného evropskou dotací) „Znovuobnovení Svatojánského muzea v Nepomuku – revitalizace a kulturní využití objektu arciděkanství“.³³³ Samotná expozice ve čtyřech tematických místnostech představuje život sv. Jana

³²⁹ Projekt byl financován z *Evropského fondu pro regionální rozvoj* a ze státního rozpočtu, celková částka činila 191 ml. Kč.

³³⁰ Kromě stálé expozice se v klášteře nachází i prostor pro krátkodobé výstavy či příležitostné, na kterých by byly prezentovány další předměty ze sbírek poutního místa.

³³¹ Nepomucko. *Český západ: ilustrovaný týdeník křesťansko-sociální*. 1933, **26** (18), s. 2.

³³² DUCHOSLAVOVÁ, Markéta. Svatojánské muzeum v Nepomuku: obnova církevního muzea v prostorách nepomuckého arciděkanství. In: KROUPA, Pavel et al. *Historie a kulturní dědictví Nepomucka*. Nepomuk: Společnost přátel starého Nepomuka, 2013, s. 164.

³³³ Znovuobnovení Svatojánského muzea v Nepomuku – Revitalizace a kulturní využití objektu arciděkanství [online]. [cit. 2021-05-12]. Dostupné z: <https://www.dotaceu.cz/cs/statistiky-a-analyzy/mapa-projektu/projekty-pred-rokem-2014/14-rop-nuts-ii-jihozapad/14-3-rozvoj-cestovniho-ruchu/znovuobnoveni-svatojanskeho-muzea-v-nepomuku-revit>.

Nepomuckého a jeho ikonografii nebo také historii muzea. Exponáty jsou zejm. umělecká ztvárnění světce (také lidová), dobové předměty z doby sv. Jana i z období vzniku muzea atp.³³⁴ Autory stálé expozice jsou Mgr. Markéta Duchoslavová a Bc. et Bc. David Říha. Muzeum provozuje Římskokatolická farnost – arciděkanství Nepomuk. Na závěr lze zmínit panelovou expozici, jež je od roku 2011 umístěna v poutním kostele sv. Jana Nepomuckého v prostoru pod věžemi, a která se fenoménem světce rovněž zabývá.³³⁵

10.1. Situace poutních muzeí v zahraničí

Ze zahraničních muzeí či expozic na poutních místech v zahraničí budou zmíněny tři příklady. Výběr těchto muzejních počinů byl učiněn s ohledem na mariánské patrocinium vybraných míst, jež je tematicky shodné se zasvěcením kostela na poutním místě Hora Matky Boží v Králíkách, jemuž se diplomová práce blíže věnuje, a také s ohledem na oblibu těchto poutních míst u českých poutníků.

Poutní místo Mariazell, které vzniklo ve 12. století, se nachází v rakouské spolkové zemi Štýrsko. K milostné sošce Madony putovali věřící z celé habsburské monarchie, české poutníky nevyjímaje.³³⁶ Do poutní baziliky přinášeli věřící z vděčnosti k Matce Boží dary a votivní obrazy či jiné předměty, které zde byly uchovávány. Většina starších votivních obrazů byla zničena během válek či požáru v roce 1827 a mnohé obrazy byly umístěny v některém z okolních muzeí (např. „Volkskundemuseum“ ve městě Graz).³³⁷ Klenotnice, jakožto místo určené k uchovávání těch nejvýznačnějších předmětů, existovala v poutním areálu nejpozději od 19. stol.³³⁸ V současnosti je v interiéru poutní baziliky přístupná expozice klenotnice pod názvem „Die Schatzkammern der Basilika Mariazell“ („Klenotnice baziliky v Mariazell“).³³⁹ Zde jsou umístěny votivní dary z období od 17. stol. do současnosti, z nichž

³³⁴ DOBROVOLNÁ, Kateřina. Vybavení interiéru nově zrekonstruovaného Svatojánského muzea v Nepomuku pohledem jeho zaměstnanců. *MUZEUM: Muzejní a vlastivědná práce*. 2016, **54** (2), s. 38–44.

³³⁵ Malé muzeum pod věžemi kostela sv. Jana Nepomuckého v Nepomuku [online]. [cit. 2021-05-12]. Dostupné z: <http://www.msjn.cz/cs/male-muzeum-pod-vezemi-kostela-sv-jana-nepomuckeho-v-nepomuku>

³³⁶ Mapa českých míst, odkud se lidé vydávali na poutě do Mariazell, viz: HOLUBOVÁ, Markéta. Mariazell v tištěných médiích 18. a 19. století. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*. 2018, **63**(3-4), s. 196–206.

³³⁷ Ex voto [online]. [cit. 2021-04-29]. <https://www.basilika-mariazell.at/site/de/kunstkultur/exvoto/article/233.html>.

³³⁸ Lze odkázat na zmínku o mariazellské klenotnici, jež poskytla významnou zápůjčku na výstavu v 80. letech 19. stol. ve Štýrském Hradci. Viz: WICHNER, P. J. Der Benedictiner- und der Cistercienserorden in ihrer Vertretung bei der culturhistorischen Ausstellung zu Graz. *Wissenschaftliche Studien und Mittheilungen aus dem Benedictiner-Orden mit besonderer Berücksichtigung der Ordensgeschichte und Statistik*. 1884, **5** (1), s. 195.

³³⁹ Die Schatzkammern der Basilika Mariazell [online]. [cit. 2021-04-30]. Dostupné z: <https://www.basilika-mariazell.at/site/de/kunstkultur/schatzkammern>.

lze zmínit především ty, jež věnovali členové císařské rodiny Habsburků.³⁴⁰ Jedním z nejvýznamnějších prezentovaných předmětů je deskový obraz Madony z pol. 14. stol. darovaný králem Ludvíkem I. Uherským.

Bavorské nejvýznamnější a současně významné evropské poutní místo se nachází ve městě Altötting.³⁴¹ Od 15. stol. zde byla socha Madony ze 14. stol. uctívána jako milostná. Votivní dary poutníků byly od roku 1517 do roku 2005 umístovány a uchovávány v sakristii kapucínského kostela, jenž se nachází v blízkosti mariánské „Gnadenkapelle“ („Kaple milosti“), ve které je milostná soška umístěna.³⁴² Prostory sakristie vysvětil v roce 2006 papež Benedikt XVI. jako adorační kapli a pro prezentaci sbírek tak bylo potřeba vzniku nového prostoru. Mezi lety 2006–2009 byla upravena a revitalizována barokní budova, ve které od roku 1923 sídlilo „Poutní a vlastivědné muzeum“, jehož sbírky nové muzeum začlenilo do svých. Subjekt „Haus Papst Benedikt XVI. – Neue Schatzkammer und Wallfahrtsmuseum Altötting“ byl otevřen 15. června 2008.³⁴³ Stálá expozice se tematicky věnuje historii poutního místa v Altöttingu, ale představuje i jiná poutní místa v pasovské diecézi. Dále popisuje fenomén putování v širších souvislostech, uvádí další příklady mariánské ikonografie a také mj. zmiňuje papežské návštěvy Altöttingu vč. vystavení papežských darů.³⁴⁴ Prezentovanými předměty jsou zejm. zmiňované votivní dary, relikviáře, paramenta a preciosa. Nejcennějším exponátem je „Goldeness Rössel“ („Zlatý koník“) z roku 1404. Muzeum je spravováno místní duchovní správou. V kontextu poutního místa lze ještě zmínit „Museum Panorama Altötting“. Muzeum prezentuje panoramatickou malbu města Jeruzaléma od Gebharda Fügela (1863–1939).³⁴⁵

Jako třetí zahraniční muzeum na poutním místě bylo zvoleno „Muzeum Sztuki Sakralnej w Bardzie“ („Muzeum sakrálního umění v Bardo“).³⁴⁶ Od 12. stol. je na tomto místě uctívána nejstarší socha Dolního Slezska – dřevěná soška „Trůnící Madony“ z téže

³⁴⁰ Kupř. monstrance od císaře Leopolda I., lampa pro věčné světlo zdobená drahými kameny od císaře Ferdinanda III. nebo oltární kříž se souborem svícňů od císaře Karla VI.

³⁴¹ ŠTAJNOCHR, Vítězslav. *Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2000, s. 173.

³⁴² V altöttingském kapucínském klášteře se nachází další církevní muzeum, které je zaměřené na osobnost sv. Kondráda z Parzhamu (1818–1894).

³⁴³ Na celkové přípravě muzea se podílel tým složený z odborníků na historii, teologii, umění, v týmu byla dále zastoupena svým členem pasovská diecéze i město Altötting a další instituce.

³⁴⁴ BRUNNER, Alois. Haus Papst Benedikt XVI. – Neue Schatzkammer und Wallfahrtsmuseum Altötting: Dům papeže Benedikta XVI. – Nová klenotnice a Poutní muzeum Altötting. In: FRANZ, Jiří a Klaus LANDA, (ed.). *Christliche Religion im Musealen Kontext: Křesťanské náboženství v muzejním kontextu*. Leonding: Verbund Oberösterreichischer Museen, 2011, s. 68–69.

³⁴⁵ Jerusalem Panorama Kreuzigung Christi [online]. [cit. 2021-05-14]. Dostupné z: <https://panorama-altotting.de/>.

³⁴⁶ Důvodem pro popis muzea na poutním místě v Bardo je také skutečnost, že se obec nachází v nedaleké vzdálenosti asi 50 km od Hory Matky Boží v Králíkách. (Pozn.: v textu je použit polský název obce – Bardo, nikoliv český název Varta a německý či latinský Warta.)

doby.³⁴⁷ Na poutním místě, které bylo cílem především slezských, českých, ale i německých poutníků, působil nejprve řád cisterciáků a od poč. 20. stol. členové kongregace redemptoristů. V roce 1913 bylo Bardo – s ročním počtem komunikantů 80 tis. – označeno za páté nejnavštěvovanější poutní místo v tehdejším Rakousko-Uhersku.³⁴⁸ Poutníci i zde zanechávali votivní dary a ve zdejších klášteře byly uchovávány další umělecké předměty. Novodobé „Muzeum sakrálního umění“, jež ze zde uchovávaných předmětů uspořádal P. Stanisław Golec, vzniklo v roce 1967. O deset let později byla expozice přeuspořádána a tato podoba se do současnosti nezměnila.³⁴⁹ „Muzeum sakrálního umění“ je v současnosti umístěno v přízemí kláštera i prvním patře a prezentuje na 400 exponátů. Mezi nimi lze kromě votivních obrazů a grafik nalézt také plastiky, soubor portrétů, předměty uměleckého řemesla nebo paramenta.³⁵⁰

³⁴⁷ Nejstarší historii a zázrakům se věnuje historicko-hagiografický spis Bohuslava Balbína (1621–1688) s názvem *Diva Wartensis* z roku 1657.

³⁴⁸ HOPPE, Alfred. *Des Österreichers Wallfahrtsorte*. Wien: St. Norbertus Verlag, 1913, s. 91.

³⁴⁹ Lze uvést, že reinstalace expozice z roku 1967 proběhla za přispění studentů dějin umění, kteří se angažovali v inventarizaci i uspořádání sbírek.

³⁵⁰ NOWAK, Romuald a Marek PIERZCHAŁA. Muzeum Sztuki Sakralnej w Bardzie: Przegląd kolekcji. In: KOZIEŁ, Andrzej (ed.). *Bardo: skarby sztuki*. Legnica: Wydawnictwo Edytor, 2011, s. 129–137.